

АРГАНІЗАЦЫЙНЫЯ ФОРМЫ НАВУЧАННЯ БЕЛАРУСКАЙ МОВЕ ЯК ЗАМЕЖНАЙ

Арганізацыйныя формы навучання – гэта варыянты педагагічных зносін паміж выкладчыкам і навучэнцамі ў працэсе аўдыторных заняткаў. Такія формы з’яўляюцца кампанентам сістэмы навучання і рэалізуюцца ў залежнасці ад мэты навучання ва ўзаемадзеянні з абранымі для яе дасягнення метадамі і сродкамі навучання.

На занятках па беларускай мове як замежнай маюць месца непасрэдня і апасродкаваныя арганізацыйныя формы навучання, якія адлюстроўваюць характар камунікацыйных адносін паміж яе ўдзельнікамі. Пры непасрэдных адносінах функцыянуюць групавыя (калектыўныя) або індывідуальныя формы навучання. *Групавая форма навучання* рэалізуецца ў рамках класна-ўрочнай сістэмы заняткаў, калі прэзентацыя, замацаванне і актывізацыя навучальнай інфармацыі адбываюцца ў працэсе працы выкладчыка з усімі ўдзельнікамі навучання. *Індывідуальная форма навучання* рэалізуецца пры працы з кожным навучэнцам па індывідуальным плане, калі ён атрымлівае ад выкладчыка спецыяльныя заданні, а навучанне адбываецца ў форме “выкладчык – навучэнец”. Такая форма навучання можа функцыянаваць і ў межах групавога навучання, аднак яе рэалізацыя звязана з цяжкасцямі з-за вялікай колькасці навучэнцаў у групе.

Апасродкаванае навучанне адбываецца без асабістага кантакту выкладчыка і навучэнца, пераважна праз пісьмовае маўленне або сродкі, якія яго замяняюць.

Арганізацыйныя формы навучання рэгламентуюць суадносіны паміж індывідуальным і калектыўным у навучанні, ступень актыўнасці навучэнцаў у навучальна-пазнавальнай дзейнасці і характар кіраўніцтва ёю з боку выкладчыка.

У вышэйшых навучальных установах вылучаюцца наступныя арганізацыйныя формы навучання іншафонаў: аўдыторныя практычныя заняткі (урок па практыцы маўлення), пазааўдыторныя заняткі, лабараторныя заняткі, лекцыя, семінар, кансультацыя, калёквіум, вучэбная практыка, залік, экзамен, гутарка, індывідуальная кансультацыя, бягучая кансультацыя, хатняя падрыхтоўка.

Урок з’яўляецца асноўнай арганізацыйнай адзінкай навучальнага працэсу па практыцы беларускага маўлення. Для ўрока характэрна перавага калектыўных форм навучання ў спалучэнні з рознымі індывідуальнымі формамі, накіраванымі на дасягненне пастаўленай мэты навучання.

Урок як арганізацыйная адзінка навучання мае стабільныя і варыяцыйныя кампаненты. Да *стабільных* кампанентаў урока належаць: яго пачатак, цэнтральная частка і завяршэнне ўрока. У межах названых кампанентаў урока вылучаюцца *варыяцыйныя*, якія залежаць ад мэты заняткаў і этапа навучання (тлумачэнне новага матэрыялу, выкарыстанне сродкаў нагляднасці, абмеркаванне матэрыялу і інш.).

Тлумачэнне новага матэрыялу можа мець *індукцыйны характар* (ад назіранняў над фактамі мовы выкладчык падводзіць навучэнцаў да высновы ў выглядзе правіла, моўнай заканамернасці) і *дэдукцыйны характар* (спачатку даецца правіла, якое затым падмацоўваецца прыкладамі, што ілюструюць выкарыстанне вывучанай моўнай з’явы ў рэальным маўленні). Тлумачэнне можа быць *практычным* (напрыклад, пры азнаямленні са значэннямі дзеясловаў руху ці дзеяслоўных прыставак, калі шырока выкарыстоўваюцца сродкі нагляднасці) і *тэарэтыка-практычным*. На азнаямленне з новым матэрыялам рэкамендуецца адводзіць 10-12 хвілін.

Знаёмства з ключавымі граматычнымі формамі і катэгорыямі павінна станоўча паўплываць на маўленчую практыку, паколькі граматычныя з’явы характарызуюцца багаццем і разнастайнасцю форм, лексіка-семантычных і стылістычных магчымасцей. Разуменне камунікацыйных перспектывў тэарэтычнага матэрыялу актывізуе цікавасць, развівае ўвагу да выкарыстання моўных сродкаў у маўленчай практыцы, спрыяе мэтанакіраванаму выбару сродкаў мовы ў разнастайных сітуацыях узаемаадносін, што ў канчатковым выніку рыхтуе замежных навучэнцаў да сацыяльнай адаптацыі ў грамадстве.

Свядомасць і мысленне чалавека звязаны з культурай яго роднай краіны, з карцінай свету, створанай яго народамі. У працэсе вывучэння няроднай мовы (асабліва на пачатковым этапе) непазбежны працэс спасціжэння аб’ектыўнай рэчаіснасці праз прызму нацыянальнага. З гэтага вынікае, што для поўнага авалодання беларускай мовай як замежнай неабходна авалодаць культурай яе носьбітаў, зразумець яе унутраную спецыфіку. Навучанне іншафонаў беларускай мове павінна складаць арганічнае адзінства моўнага і культурнага аспектаў. Такі кірунак выкладання беларускай мовы як замежнай дазволіць арганізаваць вучэбны працэс такім чынам, што фарміраванне камунікацыйнай кампетэнцыі і засваенне вучэбнага лексіка-граматычнага матэрыялу будуць адбывацца сінхронна, паралельна з сістэмным азнаямленнем замежных навучэнцаў з беларускай гісторыяй, культурай, сучаснымі рэаліямі. Засваенне інфармацыі пра Беларусь не толькі павышае матывацыю вывучэння беларускай мовы, але і дапамагае замежнікам атрымаць базавыя веды для далейшага, больш глыбокага вывучэння мовы.

У сучаснай лінгвадыдактыцы зафіксаваны два падыходы да класіфікацыі тыпаў урокаў па замежнай мове.

Пры *першым падыходзе* ў якасці галоўнага паказчыка для класіфікацыі ўрокаў разглядаецца скіраванасць заняткаў па мове або на фарміраванне маўленчых навыкаў, або на развіццё маўленчых уменняў. У сувязі з гэтым вылучаюцца тры тыпы ўрокаў:

1. урокі фарміравання маўленчых навыкаў;
2. урокі ўдасканалення маўленчых навыкаў;
3. урокі развіцця маўленчых уменняў.

У межах кожнага тыпу ўрокаў вылучаюцца розныя віды ўрокаў у залежнасці ад:

1. характару сфарміраваных навыкаў (фанетычных, лексічных, граматычных);

2. формы маўлення (маналагічнае маўленне / дыялагічнае маўленне);
3. характару ўрока (урок-тлумачэнне новага матэрыялу, урок-дыскусія, кінаўрок і інш.).

Такая тыпалогія ўрокаў будзеца на канцэпцыі паэтапнага фарміравання відаў маўленчай дзейнасці як спосабаў авалодання мовай. Прыведзеныя тыпы ўрокаў адначасова з'яўляюцца і этапамі авалодання мовай – ад фарміравання навыкаў да авалодання маўленчымі ўменнямі. Заўважым, аднак, што ў прыведзенай тыпалогіі ўрокаў адсутнічаюць урокі, накіраваныя на авалоданне ведамі, якія з'яўляюцца асновай для навыкаў, а затым і для ўменняў.

Другі падыход грунтуецца на відах маўленчай дзейнасці. Наяўнасць пазнавальна-камунікацыйнай і ўласна-камунікацыйнай відаў дзейнасці дае падставы вылучаць наступныя тыпы ўрокаў:

1. урокі, накіраваныя на авалоданне сродкамі і тэхналогіяй зносін ці маўленнем як спосабам фарміравання і фармулявання думак;
2. урокі развіцця камунікацыйнай дзейнасці ў розных відах і формах яе выражэння.

На ўроках *першага тыпу* навучэнцы авалодваюць адзінкамі беларускай мовы і спосабамі іх ужывання як у навучальных, так і ў натуральных умовах зносін. Унутры гэтага тыпу ўрокаў заняткі класіфікуюцца ў залежнасці ад таго, які бок маўлення фарміруецца (фанетычны, лексічны, граматычны). Урокі *другога тыпу* накіраваны пераважна на ўжыванне маўленчых сродкаў у розных відах дзейнасці. У сувязі з гэтым вылучаюцца ўрокі развіцця вуснага маўлення (аўзіраванне, маўленне) і пісьмовага маўлення (чытанне, пісьмо), якія спалучаюцца адзін з адным у адпаведнасці з прынцыпам узаемазвязанага навучання відам маўленчай дзейнасці.

Абагульняючы вопыт выкладання беларускай мовы як замежнай, можна, на наш погляд, звярнуць увагу на тры тыпы ўрокаў, якія атрымалі папулярнасць у сучаснай методыцы.

1 тып. Урокі, накіраваныя на авалоданне сродкамі мовы.

1. Урокі па авалоданні элементамі сістэмы мовы на фанетычным, лексічным, граматычным узроўнях. Вынікам заняткаў з'яўляецца набыццё ведаў пра сістэму беларускай мовы.
2. Урокі па авалоданні спосабамі выкарыстання набытых ведаў на ўзроўні маўлення (фарміраванне адпаведных навыкаў).

2 тып. Урокі, накіраваныя на авалоданне дзейнасцю зносін.

Мэта такіх ўрокаў – развіццё маўленчых уменняў у розных відах дзейнасці на аснове набытых ведаў і сфарміраваных навыкаў. У межах гэтага тыпу вылучаюцца наступныя віды ўрокаў.

1 тып. Урокі па авалоданні рэцэптыўнымі відамі маўленчай дзейнасці:

1. урокі аўдзіравання;
2. урокі пісьма і пісьмовага маўлення;
3. урокі вуснага і пісьмовага перакладу з беларускай на родную мову.

2 тып. Урокі па авалоданні прадуктыўнымі відамі маўленчай дзейнасці:

1. урокі маўлення;
2. урокі чытання;

3. урокі вуснага і пісьмовага перакладу з роднай мовы на беларускую.
3-й тып. Камбінаваныя ўрокі.

Такія ўрокі накіраваны на ўзаемазвязанае авалоданне ведамі, навыкамі і ўменнямі ў межах аднаго ўрока. Ва ўмовах філалагічнай вышэйшай навучальнай установы, дзе прадугледжана спецыялізацыя ў галіне замежнай мовы, падзел на аспектныя і камбінаваныя ўрокі вытрымліваецца найбольш паслядоўна. Пры гэтым заняткі па авалоданні рознымі ўзроўнямі сістэмы мовы рэалізуюцца не толькі ў вылучэнні асобных аспектаў (урокі фанетыкі, лексікі, граматыкі), але і асобных дысцыплін (стылістыка, лінгвістычны аналіз тэксту, пераклад). У той жа час аспектнае навучанне пры практычнай скіраванасці заняткаў заўсёды мае комплексны характар, паколькі канчатковай мэтай навучання з'яўляецца фарміраванне і развіццё маўленчых уменняў у розных відах дзейнасці.

Эфектыўнасць урока шмат у чым залежыць ад прафесіяналізму выкладчыка, які павінен умець:

1. правільна планаваць час уроку (тлумачэнне – замацаванне – практыка – кантроль);
2. зразумела і мэтазгодна тлумачыць матэрыял;
3. выкарыстоўваць матэрыял, цікавы і даступны для навучэнцаў;
4. умела кіраваць працай навучэнцаў (адказы на пытанні, практыка маўлення і інш.);
5. выкарыстоўваць тэнічныя сродкі навучання і сродкі нагляднасці;
6. выкарыстоўваць прыёмы індывідуальнай, групавой і парнай працы;
7. стымуляваць актыўнасць навучэнцаў на ўроку;
8. забяспечваць матывацыйны бок заняткаў.

Асобнай увагі заслугоўвае праблема суадносін маўлення выкладчыка і навучэнцаў. Выкладчык павінен больш за навучэнцаў гаварыць у наступных выпадках:

1. пры прэзентацыі новага матэрыялу;
2. падчас тлумачэння заданняў;
3. калі ён ацэньвае працу навучэнцаў і аб'яўляе вынікі.

Дасканалае маўленне выкладчыка з'яўляецца ўзорам для пераймання. Аднак да недахопаў урокаў варта аднесці сітуацыі, калі выкладчык сам размаўляе занадта шмат. Слухаючы празмерна збыткова выказванні выкладчыка, якія не патрабуюць рэакцыі замежных навучэнцаў, іншафоны губляюць канцэнтрацыю ўвагі і цікавасць да заняткаў. Таму асноўнае правіла ў навучанні беларускай мове як замежнай – заахвочваць навучэнцаў на тое, каб яны як мага больш размаўлялі па-беларуску.

Такім чынам, аспектнае навучанне накіравана на дыферэнцыраванае фарміраванне ведаў і маўленчых навыкаў, якія робяцца часткай маўленчых уменняў. Сінтэз ведаў і навыкаў, фарміраванне іх узаемадзеяння ў маўленні заўсёды мае комплексны характар. У такім выпадку комплекснае навучанне і камбінаваны тып урокаў варта разумець як правядзенне заняткаў, накіраваных на фарміраванне моўнай базы і яе замацаванне пры дапамозе практыкаванняў.